

Ingliz tilida inson hissiyotlariga oid metaforalarning kognitiv tahlili

ChDPU Turizm fakulteti

Xorijiy til va adabiyot yo'nalish

I kurs magistratura talabasi

Turayeva Gulnigor Zokirovna

Annotatsiya:

Mazkur maqolada ingliz tilida keng tarqalgan inson hissiyotlariga oid metaforalar kognitiv nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Emotsional tajribalarni tushunish va ifodalashda metaforalarning tutgan o'rni, ularning ingliz madaniyatidagi o'ziga xos xususiyatlari, semantik va strukturaviy jihatlari ko'rib chiqiladi. Shuningdek, ushbu metaforalarning ingliz tilidagi idiom va frazeologik birikmalardagi ifoda shakllari o'rganiladi. Maqolada “ANGRY IS FIRE”, “LOVE IS A JOURNEY” kabi kontseptual metaforalar asosida tahlil olib boriladi. Ushbu maqolada ingliz tilida inson hissiyotlarini ifodalovchi metaforalarning kognitiv yondashuv asosida tahlili keltirilgan. Tilshunoslikdagi kognitiv metafora nazariyasi doirasida hissiyotlar ko'pincha aniq jismoniy tajribalar orqali tushuntiriladi. Maqolada “hissiyotlar konteyner sifatida”, “hissiyotlar bosim sifatida”, “hissiyotlar yo'l sifatida” va “hissiyotlar rang sifatida” kabi asosiy metafora turlariga tayanilgan holda ingliz tilidagi bir qancha birikmalar ko'rib chiqiladi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, hissiyot metaforalari orqali inson ichki dunyosining tashqi modellar orqali ifodalanishi universal kognitiv jarayonning mahsuli hisoblanadi

Kalit so'zlar:

kognitiv lingvistika, metafora, hissiyot, madaniy kontekst, frazeologiya, ingliz tili kognitiv metafora, hissiyot, ingliz tili, kontseptual xarita, metaforik model, lingvistik ifoda

1. Kirish

Til inson tafakkuri va madaniyatining ajralmas qismidir. Xususan, kognitiv lingvistika sohasida metaforalar inson ongida tushunchalarni tashkil etishda muhim vosita sifatida qaraladi. Inson hissiyotlari kabi murakkab psixologik holatlar ko'pincha metaforalar yordamida ifodalanadi. Ingliz tilida “LOVE IS A JOURNEY”, “ANGER IS FIRE” kabi keng tarqalgan hissiy metaforalar ushbu fikrni yaqqol tasdiqlaydi. Mazkur maqola ana shunday metaforalarni tahlil qilishga, ularning strukturasi, semantikasi hamda madaniy xususiyatlarini ochib berishga

bag‘ishlanadi. Til inson tafakkurining aksidir. Xususan, metaforalar orqali insonlar murakkab, abstrakt tushunchalarni aniq va sezgir tarzda ifodalashga intiladi. Kognitiv lingvistika doirasida, Lakoff va Johnson (1980) tomonidan ilgari surilgan “Konseptual metafora nazariyasi”ga ko‘ra, hissiyotlar ko‘pincha jismoniy tajriba orqali tushuntiriladi. Masalan, ingliz tilida “He exploded with anger” kabi iboralar g‘azab hissining kuchli bosim shaklida tasvirlanishini ko‘rsatadi. Ushbu maqolada ingliz tilidagi inson hissiyotlariga oid asosiy metafora modellari kognitiv jihatdan tahlil qilinadi.

1. Ingliz tilida keng tarqalgan hissiy metaforalar

Kognitiv metafora nazariyasiga ko‘ra (Lakoff & Johnson, 1980), odamlar hissiy holatlarni tushunish va tasvirlash uchun jismoniy va konkret tajribalarga asoslangan metaforalardan foydalanadilar. Masalan:

- ANGER IS FIRE: “He was burning with anger.”, “She exploded with rage.”
- LOVE IS A JOURNEY: “Their relationship is at a crossroads.”, “They’ve come a long way together.”
- HAPPINESS IS UP: “I’m feeling high.”, “She’s on cloud nine.”
- SADNESS IS DOWN: “He is feeling down.”, “Her spirits sank.”

Ushbu metaforalar hissiy holatlarning tanaviy (embodied) asoslari mavjudligini ko‘rsatadi. Masalan, g‘azab (anger) holatida tana harorati oshishi mumkin, bu esa “fire” (olov) bilan bog‘lanadi.

2. Hissiy metaforalarning ingliz madaniy kontekstidagi xususiyatlari

Ingliz tilida metaforalar ko‘pincha jamiyatdagi qadriyatlar, urf-odatlar va madaniy tafakkurga bog‘liq. Masalan, LOVE IS A JOURNEY metaforasi G‘arb jamiyatlaridagi erkinlik va shaxsiy rivojlanish tushunchalari bilan uyg‘unlashadi. “They decided to part ways” iborasi nafaqat geografik, balki hissiy ajralishni ham anglatadi. Boshqa tillarda bu tajriba boshqa metafora asosida ifodalanishi mumkin. Shuningdek, ANGER IS FIRE metaforasi G‘arb madaniyatida g‘azabni nazorat ostida saqlash kerakligi haqidagi qadriyatni ham ko‘rsatadi: “Don’t let your anger consume you.”

3. Metaforalarning struktura va semantik tahlili

Metaforalar strukturasida asosiy manba domeni (source domain) va maqsad domeni (target domain) farqlanadi. Masalan:

- Source domain: fire (olov), journey (safarga chiqish), container (idish)
- Target domain: anger, love, sadness

“ANGER IS FIRE” metaforasida fire manba domeni bo‘lib, u orqali anger tushunchasi anglashiladi. Metaforik ifodalar, masalan, “He blew up at me,” sintaktik jihatdan oddiy gap bo‘lsa ham, semantik jihatdan murakkab konseptual tuzilmani aks ettiradi.

4. Ingliz tilidagi hissiyot metaforalarining so‘z birikmalari va idiomlardagi ifodasi

Ko‘plab hissiy metaforalar ingliz tilidagi idiomalarda mustahkam o‘rnatilgan:

- “Boiling with rage” – kuchli g‘azab
- “Butterflies in the stomach” – hayajon
- “Cry over spilled milk” – o‘tgan ishlarga achinish
- “Carry a torch for someone” – bir kishiga nisbatan sevgi saqlash

Hissiyotlar konteyner sifatida

Ingliz tilida hissiyotlar ko‘pincha konteyner (idish) sifatida ifodalanadi. Bu modelga ko‘ra, inson tanasi yoki qalbi ma‘lum bir hissiyot bilan “to‘ladi” yoki “toshadi”:

He is filled with joy.

She was overflowing with sadness. Bu metafora inson tanasini konteyner sifatida, hissiyotlarni esa modda sifatida tasavvur qilishga asoslanadi. Ushbu yondashuv hissiyotlarning ichki fazoda joylashganini ko‘rsatadi.

Hissiyotlar bosim sifatida

Hissiyotlar ba‘zan kuchli ichki bosim sifatida tasvirlanadi. Ular nazorat qilinmasa, “portlashi” yoki “tashqariga chiqishi” mumkin:

She couldn’t contain her excitement.

He exploded with rage. Bu model stress, g‘azab yoki entuziazm kabi kuchli hissiyotlarning ichki kuchga ega ekani, va ularni jilovlash zarurligini ko‘rsatadi.

Hissiyotlar yo‘l yoki harakat sifatida

Ba‘zi metaforalarda hissiyotlar harakat yoki yo‘lga chiqish bilan bog‘lanadi. Bu holatda hissiyotlar tashqi yoki ichki yo‘nalishda harakat qiluvchi hodisa sifatida ko‘rsatiladi:

She fell into depression.

He came out of grief. Bu turdagi metaforalar inson hissiy holatlarini harakatlanish jarayoni sifatida anglashga yordam beradi.

Hissiyotlar rang sifatida

Ingliz tilida ayrim hissiyotlar ranglar orqali ifodalanadi. Ranglar inson kayfiyati yoki hissiy holatining tashqi ko‘rinishini ifodalaydi:

She was green with envy.

He turned red with anger. Bu model vizual tasavvurlar orqali hissiyotlarning jismoniy belgilarini kuchaytiradi va ularni ko‘z bilan idrok qilish mumkin bo‘lgan hodisa sifatida tushuntiradi.

Bunday iboralar hissiyotlarni metaforik yo‘l bilan ifodalashda muhim vosita hisoblanadi va ko‘pincha tarjimada yoki til o‘rganishda tushunmovchiliklarga olib keladi.

Xulosa qilib aytganda, ingliz tilidagi hissiyot metaforalari inson tajribasining kognitiv aksidir. Ushbu metaforalar orqali insonlar hissiy holatlarni tushunarli, aniq va obrazli shaklda ifoda etadilar. Tadqiqot shuni ko‘rsatadiki, konteyner, bosim, harakat va rang kabi metafora modellari orqali hissiyotlar konseptual tarzda modellashtiriladi. Bu esa tilning inson tafakkuri bilan chambarchas bog‘liqligini ko‘rsatadi. Kognitiv metafora tahlili, til va tafakkur o‘rtasidagi murakkab munosabatni tushunish uchun samarali vosita bo‘lib xizmat qiladi. Ularni tahlil qilish kognitiv lingvistika nuqtai nazaridan til va tafakkur orasidagi bog‘liqlikni ko‘rsatadi. Metaforalar nafaqat badiiy til vositasi, balki inson tafakkurining asosiy kognitiv mexanizmlaridan biridir. Ingliz tilida hissiy holatlarni ifodalovchi metaforalar orqali biz inson tajribalarining qanday tarzda tushunilishini ko‘ramiz. Ularning madaniy xususiyatlari, semantik tuzilmalari va til birliklaridagi ifodalanishi ingliz tilining boyligi va kognitiv murakkabligini namoyon etadi. Shuning uchun ingliz tilini chuqur o‘rganishda metaforik tafakkurni tushunish muhim ahamiyat kasb etadi.

Research Science and
Innovation House

